

פרק שלישי

הדמיון המשחרר

באיזו דרך אפשר להתרפא מאותם הדמיונות המתעים? גם לשאלה זו נותנת החסידות תשובה פשוטה מאד ואומרת: על-ידי דמיונות אחרים אמיתיים. ולשם כך ראוי לנו עוד בימי נעורינו להתרגש ולהפעיל את כוח-הדמיון שבנו, לפתחו ולהשלימו, כדי שנוכל לצייר בשכלנו דמיונות אמיתיים ועל-ידי-כך להחליש בקרבנו מעט-מעט את דמיונות-השוא המתעים ולהתרפא מהם.

הבה ונבאר איפוא כאן שני כוחות-דמיון המנוגדים לגמרי לראשונים ואשר עשויים לשרש מנפשנו את המגרעות הטבועות בה, הלא הן השוא והטעות. תחילה נבאר את הדמיון המאיר לנו ופוקח את עינינו לראות את מעמדנו וערכנו האמיתי בעולם ואת שפלותנו הנוראה. כדי להגיע לכך ראוי להתחיל באופן זה: ראשית-כל נשתדל לצייר לנו בשכלנו ובדמיוננו את כדור-הארץ. נדמה בנפשנו כאילו אנו רואים מרחוק את כדור-הארץ כולו על יבשותיו וימיו. כן נצייר לנו את כל העמים שבכל חלקי העולם ללשונותיהם ולגבולותיהם, ואת מספר האנשים של כל אומה ולשון. את כל זה נשווה לנגד

עיני רוחנו, כך שידמה לנו כאילו אנו רואים זאת לפנינו ממש, בחושי־הראיה הגשמי שלנו. בתחילה לא יפעל עלינו הדמיון הזה במידה רבה, שכן עודנו חדש בעינינו. כוח דמיונו עדיין לא הורגל ולא הוכשר בכגון זה. אולם במשך הזמן, אם נשקוד על הדבר בהתמדה ונתרגל לעבודה זו יום בלי הפסק, ולפעמים – אם יהיה אפשרי – אף פעמיים ביום, אזי נראה זאת בעיני רוחנו ושכלנו ביתר בהירות, כאילו יכולנו למשש את המראה בידינו.

ולא רק את האנשים נצייר לנו, אלא גם את שאר הנבראים הנמצאים בעולם, היינו את כל הבהמות והחיות, שנדע אותן, היכן הן נמצאות ומה מראיהן וטבען; את המון החיות הטורפות שבמדבריות ויערות, איך הן טורפות ואוכלות, את כל מיני בהמות הבית שבני אדם משתמשים בהן ונהנים מהן. את שאר מיני הנבראים הזעירים, כגון היתושים, והגדולים, כגון הפילים; את הנחשים ושאר מיני שקצים ורמשים, איך הם רוחשים בארץ, הולכים, רצים, נחים, אוכלים, נבראים ומתים; את כל מיני העופות הפורחים, ואת המון מיני הציוצים והזמירות שהם מצייצים ומזמרים בחלל־האוויר, בין עפאי האילנות, בשדות ובכרמים; את כל מיני הדגים אשר בימים ובנהרות, איך הם שטים, נבלעים, נולדים, נצודים ומתים; את כל מיני הצמחים, התבואות, הירקות, העשבים, החוחים והפרחים מרובי־הגוונים, הגינות, הפרדסים, השדות והיערות. את כל אותם הדברים כפי שהם ידועים ומוכרים לנו, איך הם פורחים, מתפתחים, גדלים, נובלים, נכמשים, נושרים וחדלים. את כל זה נצייר לנו היטב, כל דבר לפרטיו ואת הכל במכלול אחד, כפי אשר ראינו אותם או קראנו ולמדנו על אודותם.

הרגל נעשה טבע

וכעבור זמן מסויים, אחרי שיתברר לנו הדבר היטב – בהתאם לטבעו של כל אחד ומידת שקידתו – וכבר נראה את הציורים הללו בבהירות כה זכה, עד שנתפעל מהם בנפשנו ונרגיש בחוש כיצד המחזה היפה הזה משפיע עלינו ומקסים אותנו, כדרך שמתפעל אדם מהדר הטבע שהוא רואה בעיניו הגשמיות – אזי נמשיך הלאה וננסה לצייר לנו את המקום שאנו עומדים עליו עתה ונשתדל להציג את עצמנו בין המון כל אותם בני-אדם ויתר הברואים. בתחילה יקשה לנו מאד לצייר בדמיוננו ציור כזה, שכן כל ישותנו וחיבותינו הדמיונית שנטבעה בנפשנו תתקומם נגדנו ולא תתן לנו בשום פנים להיטשטש ולהיבטל בין המון כל אותן הבריות. היא לא תתן לנו בשום פנים לוותר על גאוותנו המדומה ולראות את האמת הבלתי-נעימה כי בעצם אין אנו אלא שפלים וקטנים מאד. אולם ההרגל יעשה את שלו ובמשך הזמן יעלה בידינו להתגבר על כל המניעות, עד שיקל לנו להעלות בכוח דמיוננו את הציור הנפלא הזה.

פרק רביעי

המאבק הפנימי

רואים אנו כאן מלחמה נטושה בין שני דמיונות. מצד אחד דמיון שוא ומתעה, המפריז בהערכת ישותו של האדם, והדמיון הזה בא לנו מאליו, מבלי שום פעולה מצדנו, שכן הוא נובע מאהבת עצמנו הטבועה בנו. נכנה איפוא את הדמיון הזה בשם "דמיון טבעי". ומצד שני דמיון אמיתי, המראה לו לאדם את ערכו ומעמדו כפי שהינו באמת. אולם דמיון זה דורש מאתנו מאמץ מרובה עד שנוכל לרכשו לנו ולקבעו עמוק בנפשנו. נקרא איפוא את הדמיון הזה בשם "דמיון מלאכותי" (כלומר: דמיון יזום, דמיון "מודרך").

לא בנקל יעלה לנו להסיר את הדמיון הטבעי מנפשנו או אף להזיזו זיז כלשהו, הואיל והוא מושרש בנו עמוק-עמוק מיום שנולדנו. ואולם אין זו עבודה של ימים או שבועות מספר, גם לא של חדשים. הדבר תלוי בתכונתו של האדם ובכוח-הציוור שבו, והלימוד הזה עשוי להמשך אפילו שנתיים ושלוש שנים או יותר. אך הלא גם כל חכמה אחרת אי-אפשר ללמדה במספר שבועות, ואם רוצים אנו לדעת איזו חכמה על בוריה מוכרחים אנו ללומדה בשקידה שנים רבות, כל אחד לפי

השגתו, הבנתו וכשרונו; וחכמה זו, שהאדם לומד את עצמו ומעצמו, אם כי חכמה עצמית ומקורית היא, אינה נופלת מכל חכמה אחרת. אדרבה, זוהי חכמה עיונית ודקה מאד ורבה מאד השפעתה על נפש האדם, שכן היא משנה את כל טבעו, מושגיו והשקפותיו. אם האדם שוקד על חכמה זו יוכל לראות ולבקר את עצמו ולהכיר בשינויים הנולדים בנפשו, אזי בלי-ספק ירגיש בחוש במשך הזמן שינוי המתחולל כמעט בכל מזגו ותכונתו. ובכל-זאת, אף שתוצאות הלימוד הזה הן כה גדולות ונפלאות, אין הוא דורש מאתנו אלא חצי שעה בכל יום ולא יותר. אולם העיקר הוא השקידה, שלא תחול הפסקה באמצע ולא נאבד בהפסקה זו את אשר קנינו עד כה.

מעט-מעט, יום אחר יום, יפעל הדמיון המלאכותי הזה על הדמיון הטבעי, בדומה לטיפות זעירות הנופלות על אבן. בתחילה אי-אפשר יהיה להכיר שום שינוי בדמיון הטבעי, כפי שאין מכירים בפעולת הטיפות הראשונות על האבן. אולם במשך הזמן יתחיל מעט-מעט להישחק, להתרופף ולהתמעט, תחת השפעת הדמיון המלאכותי. כוחו של דמיון זה ילך הלוך והתגבר, הלוך והתבהר, כמעט אפשר לומר: הלוך והתגשם, בעוד שהדמיון הטבעי ילך ויתמסמס, יתפורר ויתבטל. יתכן שלא אצל כל אדם יאבד הדמיון לגמרי, וגם לא מן הצורך לעקרו ולהמיתו מכל וכל. נחוץ רק שהדבר יהא תלוי בדעתנו וברצוננו, שבכל עת שנחפוץ נוכל לעורר ולהאיר בנו את הדמיון המלאכותי ולהשתמש בו כל אימת שיעלה ברצוננו. ואז, כאשר יאיר לנו הדמיון המלאכותי, יעבור כליל הדמיון הטבעי, כשם שאם מדליקים נר בחדר אפל יחלוף החושך חיש מהר וכאשר מכבים את הנר חוזר החושך לראשיתו. אך

ההבדל הוא בזה, שכאן אפילו אם ישוב הדמיון הטבעי לא יגרום לנו נזק רב ולא ישפיע עוד עלינו כמקודם, כי הלא עתה כבר נכירנו היטב שהוא שוא ומתעה וידוע נדע כי ביכולתנו להסירו מאתנו בכל רגע.

פרק המישי

תרגילי מחשבה

אופן הפעלת כוח דמיוננו רצוי שיהא כך: בראשונה נתחיל לצייר לנו את העולם בתור כדור קטן חסר בהירות ודיוק, ומעט-מעט נגדילהו ונרחיבהו בדמיוננו ונבהירהו עד הגבול האפשרי. או נוכל לצייר לנו איזה מקום הידוע לנו היטב, ומשם נרקע לנו את הארץ ונרחיב אותה לכל הצדדים עד תום כל הכדור. כי העיקר הוא כאן שנשתדל להרחיב את חוג ראייתנו ככל האפשר, כדי לפתח ולהרחיב באופן זה את המוח, וזה אינו ניתן אלא בהדרגה, מן המעוט אל הרבוי, מן הקטנות אל הגדלות, מן המעורפל אל הבהירות. לכן לא נסתפק בציור כדור-הארץ בלבד, אלא שלאחר שכבר יהא העולם קבוע היטב בדמיוננו – נמשיך הלאה ונשתדל לצייר לנו גם את השמש, הירח וכל צבא השמים, יחד עם הארץ אשר אנחנו עליה. מה נהדר הוא לראות, איך אנחנו, בריות כה קטנות בין יתר המון הבריות החיות עלי-אדמות, נהנים מן השמש והירח וכל צבא השמים הרחוקים כל כך מאתנו והם מאירים לנו תמיד; איך כל אותה הבריאה שוקקת חיים, נעה, סובבת ורצה תמיד. מן הראוי להתאמץ ולצייר לנו היטב את המרחק שבין הארץ והשמש ואת גדלה של השמש, כי הציור הזה הוא מן הדברים

שאינן להם סוף ולעולם לא יעלה בידינו להרחיב את חוג ראייתנו במידה כזו שנוכל לראות בחוש את אותו המרחק ואת גדלה הממשי של השמש. אין כלל מקום במוח למראה נשגב ונורא זה, ולכן נראה בכל יום דבר חדש. בכל יום יקבל המחזה הזה בעינינו צורה אחרת ותכנית חדשה ואנו מתפעלים הימנו יותר ויותר ולעולם לא נגיע עד סופו.

ראוי להרגיל את המוח גם לחילופים ותמורות, היינו, אחרי שהמחזה הזה כבר הגיע עד קצה גבול האפשר, אזי נחזור ונקטין אותו, וכך נגדילנו ונקטינו לסירוגין, כי אלה הם התרגילים למהירות ולזריזות המוח. בחילופים כאלה ראוי לנו להשתמש גם בעת שאנו רואים את הארץ וצבא השמים מרחוק ואנחנו מחוץ למראה, ואחרי-כן הננו מציגים את עצמנו על מקומנו, אנו דוחקים את עצמנו לתוכו והננו מבפנים. גם כאן מן הראוי להחליף את המקום פעמים רבות, לצאת ולשוב הלוך וחזור. תרגילים כאלה לא זו בלבד שהם פועלים על מרוצת המוח ומהירותו, אלא גם נותנים לנו את השלטון על המוח, שנוכל להטותו ולשנותו כחפצנו ושלא נשאר קשורים לאיזה מחזה שהוא. כמו כל ההתחלות יקשה גם כאן בתחילה להיפרד ממחזה אחד המושך אותנו בחבלי-קסם ומקשר את כל חושינו אליו, ולצייר לנו מחזה אחר. אולם הודות להרגל יקל הדבר יותר ויותר ובמשך הזמן תהיה לנו פעולה זו כעין זו של היוצא במחול, שהוא מניע את אברי גופו לכל צד ובכל צורה כרצונו.

ההשפעה החיובית

השפעתו הטובה של אותו אופן פעולה תהא נכרת מיד בתוכנו, אם רק יתחזק אצלנו כוח-הדמיון ויגיע לידי שלימות

כזו, שהמחזה היפה אשר נצייר לנו יעורר התפעלות מוחשית בנפשנו כאילו ראינו אותו בעינינו הגשמיות. כי אז, אם נראה את עצמנו מחוץ למראה הזה, ידמה לנו כאילו הננו מקיפים במחשבתנו את כל הבריאה, שהננו עומדים למעלה מכל וגדולים מהכל. הדמיון הזה ירכה מאד את התפעלות נפשנו, יתן בנו חיות רבה, שמחה, אנרגיה והתחדשות. לעומת זאת, הדמיון השני יחליש בנו, בעת שאנו שרויים בפנים ומבוטלים בכלל הבריאה, את המרץ שבקרבנו וימית בנו את כל חשק-החיים, עד שלפעמים אנו נשארים כאבן דומם מבלי שנוכל לזוז ממקומנו. להגיע למצב-נפש כזה – לא היתה כלל וכלל אף פעם התכלית הנרצה מאותו לימוד. התכלית היא רק לרפא אותנו מגאוות-שוא ודמיונות מתעים, למען נוכל לראות ולסבול את האמת. לכן אותם החילופים והסירוגין בבחינת רצוא-ושוב נחוצים לנו מאד, כדי שנוכל לצאת ממצב למצב ולשנות באופן זה את רגשות נפשנו בכל עת שנחפוץ. רק אז נוכל לקבוע בנפשנו את המזג הראוי והתכונה הנאותה, היינו שנהיה תמיד מלאי התפעלות, רצון-חיים ואנרגיה, כפי שאותו המחזה הנהדר יעורר בנו. גם לא נתגאה כלל, כי מעמדנו האמיתי בעולם, יהיה תמיד לנגד עינינו ובכל עת נכיר את מיעוט-ערכנו ואפסותנו.

פרק ששי

שלבים בפיתוח המחשבה העילאית

עתה נבאר את אופן הדמיון השני, המלמד אותנו לפתח ולהרחיב את כלי ההרגשה שבלבנו, כדי שנוכל לצאת מעצמיותנו, להתנשא מעל לכל מאורעות הזמן העוברים עלינו ולהתרומם תמיד.

אחרי אשר כבר נראה היטב בכוח דמיונו את כל העולם וברואיו בכלל, אזי נתחיל להתעניין באנשים בפרט, מה הם עושים, מה הם מרגישים, ואיזה תוכן, חיות ורצון, ממלאים את נפשם. בתחילה נצייר לנו מאורע אחד של אדם פרטי, אשר כל אחד מאתנו כבר ראה בודאי בחייו. היינו רגש האבלות על המת. נצייר לנו, למשל, את צערו של האב, העומד ליד מיטת בנו יחידו שעה שהלה נאבק עם חבלי המיתה המתגברים עליו. הוא נושם כבר את נשימותיו האחרונות, והאב אינו יכול לעזור לו. רואה הוא איך העומדים סביבו בודקים אם יש עוד רוח-חיים בחולה, מחליטים שכבר מת, מורידים אותו לארץ, משימים אותו בארון נושאים אותו על הכתפים ויוצאים מן

הבית. האב מלווהו אל בית-עולמו, רואה את הקבר המוכן בשביל בנו וכיצד מורידים אותו לתוכו ומכסים בעפר. לאחר מכן האב חוזר לביתו, שם עומדת מיטת הבן הריקה. מכיריו באים אליו, מדברים על לכו ומנחמים אותו, והוא אינו שומע את דבריהם מרוב צער וכאב. באופן כזה נרכה לצייר לעצמנו את פרטי-הפרטים, עד שהדבר יפעל עלינו ונרגיש גם אנחנו את צער האב. האבלות והיגון ימלאו את כל תאי לבנו, עד שכלל לא נהיה מסוגלים לחשוב איזו מחשבה אחרת. אחר נוסף לצייר לנו, איך במשך הימים הצער מתחיל לפוג מעט-מעט מלב האב, הכאב מתחיל להתרפא, והוא שב לו אט-אט אל מסלול חייו. שוב יכול הוא לדבר עם בני-אדם, לשאת-ולתת עמהם ולשמוח אתם כמקודם. כך נשתדל לחיות את חיי האב ולהרגיש ככל אשר ירגיש הוא. ובהיפוג הצער מלב האב נרגיש גם אנו בחוש כיצד הצער הולך ופג מלבנו.

עיקרו של דבר הוא, שהאדם מסוגל לפתח זאת בעצמו, באמצעות כושר הדמיון והפיוט שלו, מבלי שיהא זקוק לספרים המתארים לו מאורעות כעין אלה במלים רבות כדי לעורר את רגשותיו. כי אמנם את כל אשר עושה הראיה המוחשית בעיני-הבשר שלנו והקריאה בספרים, נוכל להשיג על-ידי כוח דמיוננו, אם רק נדע לפתחו ולהשלימו, שנוכל לצייר לנו מאורעות כאלה בדיוק, כאילו היינו רואים אותם בחוש ומתפעלים מהם ממש.

כן נוסף לצייר לנו מאורעות אחרים, כגון חג-כלולות שנזדמן לנו פעם לראות בחיים: איך מקשטים אולם רחב-ידיים בפרחים ובתמונות צבעוניות, מסדרים את השולחנות, מכסים

אותם במפות צחורות, משימים עליהם כלים נאים, עציצים עם פרחים ריחניים ומיני מגדנות עם פירות. המחותנים וכל הקרואים מתאספים כשהם לבושים בגדי הדר מבושמים, יושבים על מקומותיהם ומגישים לפניהם מיני כיבוד ומגדנות. להקת מנגנים משמיעה נעימות עליזות. אוירת השמחה הולכת ורבה עד שמתחילים לרקוד. ועוד פרטים רבים כגון אלה נוכל לצייר לנו בכוח דמיוננו, עד שנעורר בנפשנו את השמחה, כאילו היינו גם אנו באותו מעמד בין המחותנים ושמחים עמהם. גם כאן נגמור את הציור עד תומו, איך שהמחותנים שבים לביתם, רגש השמחה מתחיל לפוג מלבם, ולמחרת היום הם חוזרים אל חיייהם ועיסוקיהם היום-יומיים מבלי שירגישו עוד מאומה.

כל ההתחלות קשות

בתחילה נצטרך לשקוד הרבה בכוח דמיוננו עד שנוכל לצייר לנו בחוש פרטים כאלה כך שנראה אותם באופן כה ברור והמחזה יפעל על נפשנו ויעורר בנו את רגשי הלב. גם החילופים יקשו לנו מאד, להסיר את עינינו ממחזה אחד ולצייר לפניו מחזה אחר. עוד יותר יקשה לנו להחליף את הרגש בלבנו ולעורר בנו את רגש השמחה במקום רגש הצער. אולם גם כאן, השקידה, ההרגל והזמן, יעשו את שלהם, ובמרוצת הימים נוכל להעביר לפנינו חמשה, עשרה או עשרים מחזות שונים, וכך תחלופנה לנגד עיני רוחנו תמונה אחרי תמונה כשכל אחת היא כה מדויקת עד שנוכל לחיות בה ולהרגיש את אשר ירגישו הנפשות הפועלות בה, ורגש אחר רגש ישתנה בלבנו. וכאן נראה דבר חדש ונפלא מאד, כי רגשות

הלב נתונים בידינו ויכולים אנו להטותם ולעשות בהם כחפצנו, ונוכל להעבירם ולהחליפם בכל עת שנרצה. ואכן – זוהי הכוונה והתכלית של אותה עבודה.

ציורים מחיי יומיום

הבה נפנה נא אל יתר מאורעות החיים. נצייר לנו אדם העושה עסק גדול, תוך תקווה שיתעשר על-ידו. אותה התקווה ממלאת את לבו חיים ושמחה והוא בונה לו במחשבתו מגדלים פורחים: מה יעשה בכסף שירוויח? יקנה לו בתים, יבנה לו ארמונות, יקנה לו כלים נאים ומלבושים נאים, ישכור לו משרתים לשמשו ויחיה חיי מותרות! הבריות יכבדוהו, יתקנאו בו ויכנעו לפניו! והוא ילך הלוך וגדול! כל משרה נכבדה ישימו על שכמו ומוניטין יצאו לו בעירו ובמדינתו כאחד האנשים החשובים ביותר. כך נמשיך לצייר לנו את שמחתו ואושרו כאשר תקוותו מתגשמת והוא מרוויח את הסכום העצום אשר קיווה לו. הוא ממלא את משאלות לבו והוא אז מלא חיים, מרץ ושמחה.

עתה נראה נא גם את ההיפך, איך הוא מרגיש כאשר תקוותו נכזבה ולא זו בלבד שלא הרוויח את הסכום המקווה אלא עוד יצא נקי מרכושו. העולם חשך בעדו, מרירות הלב והיאוש מתגברים עליו והוא רואה את עצמו כאילו התלו בו והראו לו כוכב מתעה. כך נוכל להמשיך ולטוות את המחזה בכוח דמיוננו, איך כעבור זמן־מה, אחרי שכבר נח מזעפו, הריהו מתחיל שוב להתעודד, להתחזק ולקוות, ושוב מטכס הוא עצות ותחבולות במה להתחיל ואיך לשלוח מחדש את ידו במסחר

כדי להשיג את אשורו, ושוב מתחיל הוא לרדוף אחרי הממון ולשמוח ברווחים.

נצייר נא לנו את רגש העני שאין לו ככר-לחם בכיתו לכלכל את ילדיו, כשהוא יוצא לשוק בלב פועם, מלא פחד ותקווה, אילו יזדמן לו איזה רווח שיוכל להשביע את רעבון ילדיו המצפים לבואו; את שמחת הילדים כאשר האב מביא לחם לביתו ונותן להם חלקם; את הצער והיללה כאשר הוא שב ריקם, את העצות והמחשבות מה לעשות ואצל מי ללוות, את מר לבו כאשר הוא נאלץ לפשוט את ידו בפעם הראשונה בחייו, את עלבון נפשו ובושתו על כך ואת אושרו ושמחתו כאשר לאחר יאוש מזדמן לו איזה עסק הנותן לו מקור מחיה ופרנסה, כך שחייו לא יהיו עוד תלויים מנגד ולא יצטרך עוד לדאוג את דאגת המחר, כי מעתה כבר יהיה לו לחם חוקו.

נשוב נא אל רוב האנשים, החיים להם חיי פשטות ללא שום שינויים וזעזועים. וממלאים יום-יום את חובתם אשר נטלו על עצמם או אשר הטילו עליהם אחרים, כגון בעל החנות המשכים לקום מדי בוקר מתוך רגש-חובה שעליו לפתוח את חנותו, לנקות את השולחנות ולהכין את הסחורות בשביל לקוחותיו. נצייר לנו את הנאתו ושמחתו הקטנונית כאשר הקונים משבחים את סחורתו, את אי-הנעימות וההתרגזות כאשר הם מתאוננים על הסחורה או מחזירים אותה לו, את כעסו על המשרת אם הלה עשה דבר שלא כראוי או הפיל ושבר דבר-מה, ואת הנאתו וקורת-רוחו כאשר משרתיו מלאו את הוראותיו כיאות או סדרו יפה את הסחורות, ועוד מיני הנאות והתרגזויות קטנוניות מעין אלה, העוברות עליו זו אחר

זו וממלאות את כל ימיו. ועתה נצייר לנו חיים עוד יותר קטנוניים ופשוטים, כגון את חיי פקידיו או פועליו, שכל תענוגם וצערם מצטמצמים בזה, שאדונם משבחם על מלאכתם היפה או שהוא גוער בהם על שום שלא מלאו את חובתם באמונה.

עתה נקח לנו דברים יותר מזעזעים, כגון אדם שאיזו תאוה התלקחה בלבו, איך שהיא לא נותנת לו מנוח והוא מתאמץ בכל כוחו ובכל האמצעים למלא את תאוותו. תאוות שכל אדם נכשל בהן, סובל מהן ומכיר אותן היטב, עד שמיותר לציירן פה.

ונצייר לנו מחנה של אנשי-צבא, איך נאספים שמה על-כורחם אנשים שונים, אשר כל אחד מהם הוא בעל מקצוע אחר, מסביבה אחרת ובעל נטיות מיוחדות, והורגל מאז ומתמיד בדירתו שלו, במלבושיו ומאכליו. כאן כל אותם האנשים נאלצים לחיות יחד, ללבוש אותם מלבושים, לאכול אותם מאכלים ולעשות אותם מעשים. מכריחים אותם ללמוד איך לצעוד, לקפוץ, לרוץ, לרדוף, להכות, לדקור ולירות. ותנאי חיים שווים אלו מולידים בין האנשים הללו, אשר מתחילה היו כה זרים ורחוקים זה לזה, מין התמזגות ושוויון דעות. רוב היום הם מבלים בבטלה ובמשחקים שונים ושוכחים את מצבם הקודם. רק מועטים הם העומדים מן הצד, שאינם רוצים לזאת על מעמדם ואישיותם. אין הם יכולים לשכוח, כי כרגע הם נתונים במצב של כפיה ואונס וכי עליהם להשתדל ולשמור את נפשם על-מנת שהחיים הצבאיים לא ישפיעו עליהם לרעה לכשישתחררו וישבו לביתם.

נעביר נא לנגד עיני רוחנו את השתלשלות כל חיי האדם; ממה הוא נוצר, איך הוא נולד, יונק את שמחת הוריו למראה הסימנים הראשונים של הברקת השכל, כאשר התינוק כבר יודע להביט בפני אדם ולהכירו; התחלת הדיבור, ההליכה, המשחקים הפעוטים בימי הקטנות והילדות, התחלת הלימוד, ההתפתחות, העליה מדרגה לדרגה, ימי הנוער והתרחבות הדעת והמעבר להתבשלות והשתלמות; ההתבגרות, הנשואין, שליחת יד במקצוע או עסק והולדת ילדים. אל לנו לעבור על כל זה בשטחיות, אלא נתעכב בכל פרק ופרק של ימי החיים ונצייר לנו את כל הפרטים ככל האפשר. נשים לב לכל השמחות והדאגות, התענוג והצער שבכל פרק, את כל המקרים השונים העוברים על האדם במשך ימי חייו, תקוותיו, רגעי יאוש או אושרו. כך הרגשות הולכות ומתחלפות, כל אחת מפנה מקום לחברתה ושוב דוחה אותה וחוזרת בפנים אחרות וצורה אחרת. וכך נמשך המשחק עד זיקנה, אשר אז, אם האדם מביט לאחוריו ובוחן בעין סוקרת את ימי חייו, הוא רואה שאחרי כל מה שטרח, עבד, קיווה, שמח, רגז, לחם, ניצח, נכנע, נפל, התייאש, עמד התעודד – אחרי כל זה הגיע לריקנות נוראה. הכוחות חולפים ומפעם לפעם הוא מואס יותר ויותר בחיים ונעשה אדיש כלפיהם. מחלות שונות מתחדשות עליו מיום ליום, עד שבאה עליו המחלה האחרונה, אפיסת הכוחות, מיתה, קבורת הגוף באדמה, רקבון, שיכחה...